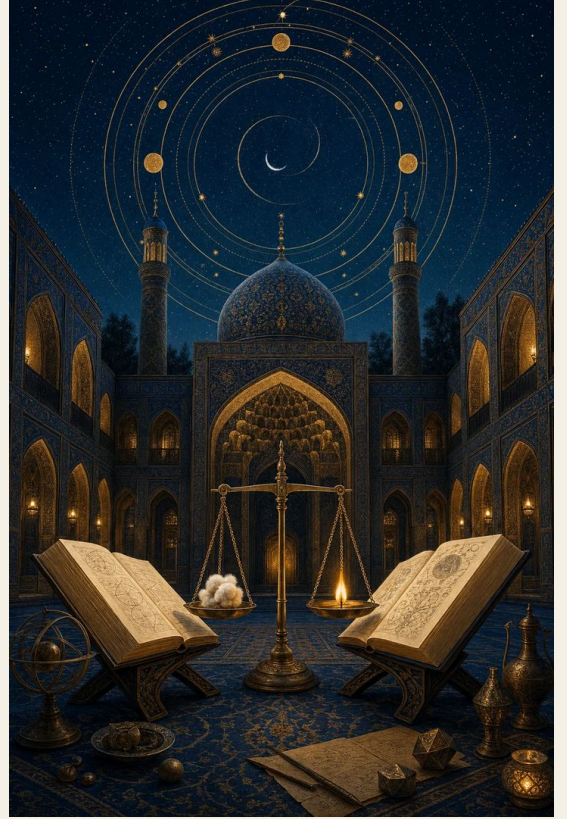

GAZÂLÎ

Felsefecilerin Tutarsızlığı

27 sayfalık görselleştirilmiş geniş özet

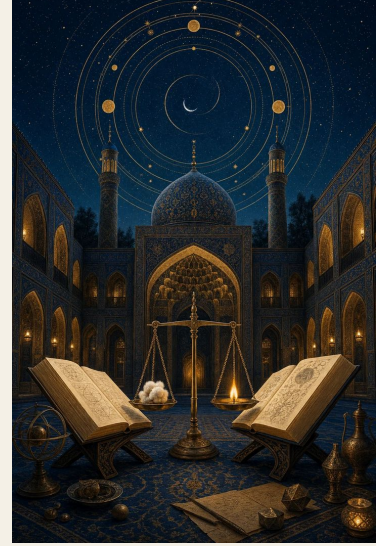
16 özgün bölüm gravürü · Gündelik örnekler
Ana fikirler · Eleştiriler · Akılda kalan sahneler

Özgün eserin yerini tutmayan açıklamalı okuma rehberi

OKUMAYA BAŞLAMADAN ÖNCE

Bu rehberin pusulası

Gazâlî masaya 'akıl mı, inanç mı?' diye basit bir kavga koymaz. Daha keskin bir soru sorar: Kesin kanıt sunduğunu söyleyen filozof, gerçekten kendi çıtasını aşmış mıdır?

Bu kitap nasıl okunmalı?

Fârâbî ve özellikle İbn Sînâ çizgisindeki yirmi metafizik ve doğa öğretisinin kesin kanıt sayılıp sayılamayacağını kendi mantık ölçüleriyle sınayan büyük İslam düşüncesi tartışması.

Eser yirmi mesele halinde ilerler; on altısı metafizik, dördü doğa bilimleriyle ilgilidir. Rehber bütün başlıkları ana tartışma kümelerinde korur, fakat Gazâlî'nin filozoflara yönelttiği dini hükümleri tarihsel bağlam içinde ve onaylamadan aktarır.

Bir mahkemede karşı tarafın tanığını susturmak yerine ifadesindeki boşlukları tek tek göstermek daha güçlüdür. Gazâlî de mantığı reddetmez; filozofların mantıkla ulaştıklarını söyledikleri sonuçların zorunlu olup olmadığını sınar.

KULLANIM ÖNERİSİ

Bir oturuşta bitirmek zorunda değilsiniz; her gravür bir sonraki durak için hafıza kancasıdır.

YOL HARİTASI

21 durakta kitabın bütünü

01	Bu kitap nasıl okunmalı?	12	Mucizeye mantıksal yer açmak
02	Hedef bütün felsefe değildir	13	Doğa araştırması neden yine mümkündür?
03	Taklit yalnız dindara özgü değildir	14	Ruh bedenden ayrı kalabilir mi?
04	Dünya ezelden beri var mı?	15	Bedensel diriliş tartışması
05	Sonsuz geçmiş gerçekten tamamlanabilir mi?	16	Üç ağır hüküm
06	Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?	17	İbn Rüşd'ün karşı cevabı
07	Birlik ve çokluk bilmecesi	18	Kitabın kolay yanlış anlaşılacağı yer
08	Sıfatlar özden ayrı mı?	19	Kitap hakkında süren tartışma
09	Tanrı tek tek olayları bilir mi?	20	Bugüne taşınan üç soru
10	Göğün canlılığı ve amaçları	21	Bir cümlede kitabın özü
11	Ateş pamuğu zorunlu olarak mı yakar?		

Hedef bütün felsefe değildir

Gazâlî matematik ve mantığı toptan reddetmez; hedefi metafizik iddiaların kesin ispat diye sunulmasıdır. Kavramın değeri, her şeyi açıklamasında değil, daha önce birbirinden kopuk görünen ayrıntıları bağlamasıdır.

Bir geometrik kanıt doğru diye aynı kişinin evrenin başlangıcı hakkındaki sözü otomatik olarak doğru olmaz. Bu küçük olay kitabın büyük haritasındaki bir iğnedir; çevresindeki ilişkiler görülünce yerinin neden önemli olduğu anlaşılır.

Eserin sert dini dili, hangi öğretileri kabul edip hangilerini tartıştığı ayrımını gölgeleyebilir. Bu eleştiri kitabı reddetmek değil, güçlü tarafıyla aşırı iddiası arasına görünür bir çizgi çekmektir.

Uzmanın bir alandaki başarısını başka alandaki iddiasına sorgusuz yetki olarak taşımamak gerekir. Bugün aynı ilişkiyi ararken önce görünen sonucu değil, sonucu normalleştiren kuralı ve teşviki bulmak gerekir.

Aynı olaya başka bir kişinin gözünden bakıldığında, “Hedef bütün felsefe değildir” ile Felsefecilerin Tutarsızlığı kitabının ana sorusu arasındaki bağ belirginleşir. İlk paragraftaki iddia ile örnekteki somut sonuç yan yana durduğunda, tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın neden yetersiz kaldığı görülür. Burada önemli olan ayrıntıları rastgele çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini bulmaktır. Böylece bölüm, ezberlenecek bir cümleden çıkıp yeni bir olay karşısında sınanabilecek düşünme aracına dönüşür.

BİRİNCİ KISIM · OTORİTE

03. DURAK

Taklit yalnız dindara özgü değildir

Filozofların da Aristoteles ve önceki ustaları sorgulamadan izleyebileceğini söyleyerek taklit suçunu tersine çevirir. Bu ayrım, sonraki örneklerin neden aynı başlık altında toplandığını gösteren ilk ipucudur.

Kişi zor bir cümleyi anlamadığı halde ünlü profesör söylediği için kesin kabul eder ve bunu özgür düşünce sanır. Aynı kişileri başka kuralların içine koyduğumuzda davranışın değişmesi, açıklamanın nerede aranacağını gösterir.

Bir geleneğin ustalarından öğrenmek kör taklit değildir; sorun itiraz ölçüsünün kapatılmasıdır. Geçmiş bugünün birebir kopyası saymak kadar, aralarında hiçbir bağ yokmuş gibi davranmak da yanıltıcıdır.

Bir iddiada kişinin adı çıkarıldığında geriye hangi kanıtın kaldığını sormak iyi bir kontroldür. Aynı ilişkiyi sıradan bir nesnenin üretiminde, kullanımında ve atığa dönüşmesinde izlemek şaşırtıcı bağlantılar açabilir.

İKİNCİ KISIM · ZAMAN

04. DURAK

Dünya ezelden beri var mı?

İlk ve en uzun tartışmada filozofların evrenin başlangıçsız olduğu sonucunu zorunlu biçimde kanıtlamadığını savunur. Bölümün asıl sorusu, görünen sonuçtan önce hangi koşulların kurulmuş olduğudur.

Filozof 'zamansız bir neden neden belli anda sonuç versin?' diye sorar; Gazâlî ilahi iradenin bir zamanı seçmesini mantıksal çelişki saymaz. Örneğin gücü süslü olmasından değil, kavramın hangi adımda gerçeğe dokunduğunu göstermesinden gelir.

İrade cevabı mekanizmayı açıklamıyor diye eleştirilebilir ve modern kozmoloji bu ortaçağ seçeneklerine birebir sığmaz. Kavram bazı olaylarda merkezde, bazılarında yalnız küçük bir etkidir; ölçüyü bağlam belirler.

Evrenin bilimsel başlangıç modeliyle metafizik yaratma sorusunu aynı cümlede karıştırmamak gerekir. Dijital araçlar sahneyi değiştirmiş olsa da güven, korku, itibar ve güç arayışı yeni biçimler altında sürer.

Kavramı gerçek bir karara uyguladığımızda, "Dünya ezelden beri var mı?" ile Felsefecilerin Tutarsızlığı kitabının ana sorusu arasındaki bağ belirginleşir. İlk paragraftaki iddia ile örnekteki somut sonuç yan yana durduğunda, tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın neden yetersiz kaldığı görülür. Burada önemli olan ayrıntıları rastgele çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini bulmaktır. Böylece bölüm, ezberlenecek bir cümleden çıkıp yeni bir olay karşısında sınanabilecek düşünme aracına dönüşür.

İKİNCİ KISIM · SONSUZLUK

05. DURAK

Sonsuz geçmiş gerçekten tamamlanabilir mi?

Geçmişte sonsuz sayıda olay bulunduğu iddiasını sayılar ve göksel dönüşler üzerinden güçlüklerle karşılaştırır. Mesele sözcüğün tanımından çok, tanımın hangi eski alışkanlığı görmemizi sağladığıdır.

İki gezegen ezelden beri farklı hızda dönmüşse ikisinin tamamladığı sonsuz tur sayısı nasıl hem sonsuz hem farklı olabilir diye sorar. Örneği akılda tutmak, kavramın kuru adını ezberlemekten daha değerlidir; çünkü neden ile sonucu yan yana gösterir.

Modern matematik farklı sonsuzluk ilişkilerini daha hassas işler; ortaçağ sezgisi son söz değildir. Bu sınırı korumak fikri zayıflatmaz; onu her kapıyı açan sahte bir anahtar olmaktan kurtarır.

Gündelik sonluluk sezgisini matematiksel sonsuzluk hakkında doğrudan kanıt saymamak gerekir. Karar vermeden önce kısa vadeli kazanç ile uzun vadeli maliyeti ayırmak, bölümün merceğini hayata geçirir.

OKUMA EŞİĞİ 1 / 3

İlk bağlantılar artık görünür

GERİDE KALAN DÖRT DURAK

- Hedef bütün felsefe değildir
- Taklit yalnız dindara özgü değildir
- Dünya ezelden beri var mı?
- Sonsuz geçmiş gerçekten tamamlanabilir mi?

SIRADAKİ DÖRT DURAK

- Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?
- Birlik ve çokluk bilmecesi
- Sıfatlar özden ayrı mı?
- Tanrı tek tek olayları bilir mi?

Bağlantı sorusu: “Hedef bütün felsefe değildir” ile “Sonsuz geçmiş gerçekten tamamlanabilir mi?” arasında hangi düşünce yolu kuruluyor? Bir sonraki durak olan “Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?” bu yolu nasıl değiştirebilir?

İKİNCİ KISIM · YARATMA

06. DURAK

Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?

Sudûr modelinde evren Tanrı'dan zorunlu olarak taşarsa seçen ve yaratan irade fikrinin zayıfladığını ileri sürer. Kavramın değeri, her şeyi açıklamasında değil, daha önce birbirinden kopuk görünen ayrıntıları bağlamasındadır.

Güneş ışığı seçmeden yayar; filozofların ilk nedeni de böyleyse 'bu dünya neden başka türlü değil?' sorusu cevapsız kalır. Olayı yaşayan kişi bütün düzeni görmese bile düzen onun seçeneklerini sessizce daraltır ya da genişletir.

İbn Sînâ'nın zorunluluk ve irade anlayışı bu basit güneş benzetmesinden daha karmaşıktır. Kavram bazı olaylarda merkezde, bazılarında yalnız küçük bir etkendir; ölçüyü bağlam belirler.

Bir neden açıklamasında seçeneğin gerçekten açık olup olmadığını ve düzenin niçin bu biçimde kurulduğunu sormak gerekir. Geçmişteki örneği bugüne kopyalamak yerine, örneğin açtığı soruyu yeni araçlar içinde yeniden sınamak gerekir.

Bölümün görünmeyen ikinci katında, "Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?" ile Felsefecilerin Tutarsızlığı kitabının ana sorusu arasındaki bağ belirginleşir. İlk paragraftaki iddia ile örnekteki somut sonuç yan yana durduğunda, tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın neden yetersiz kaldığı görülür. Burada önemli olan ayrıntıları rastgele çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini bulmaktır. Böylece bölüm, ezberlenecek bir cümleden çıkıp yeni bir olay karşısında sınanabilecek düşünme aracına dönüşür.

Birlik ve çokluk bilmecesi

Tek ve basit ilkedan çokluk içeren evrenin nasıl çıktığına dair filozof açıklamalarında gizli ek varsayımlar bulunduğunu göstermeye çalışır. Bu ayırım, sonraki örneklerin neden aynı başlık altında toplandığını gösteren ilk ipucudur.

Tek musluktan yalnız su gelirken farklı kanallarda renkli akış görülüyorsa renklerin nerede eklendiği açıklanmalıdır. Aynı sahneye başka bir kişinin gözünden bakmak, açıklamanın sakladığı güç ve maliyet farkını ortaya çıkarabilir.

Benzetme Tanrı hakkında maddi parça fikri doğurabilir ve tartışmanın kavramsal inceliğini azaltabilir. Yazarın görmediği deneyimler ve dışarıda bıraktığı kişiler, kavramın sınırını anlamak için ayrıca dinlenmelidir.

Karmaşık sonucun tek nedene bağlandığı açıklamalarda ara basamakların gerçekten gösterilip gösterilmediğini kontrol etmek gerekir. Bir iddia fazla rahatlatıcı geliyorsa onu yanlışlayabilecek sahneyi düşünmek, fikri daha sağlam kullanmayı sağlar.

ÜÇÜNCÜ KISIM · SIFATLAR

08. DURAK

Sıfatlar özden ayrı mı?

Bilgi, irade ve kudret gibi ilahi sıfatları reddetmenin Tanrı'yı açıklanamayacak kadar boş bir birlik fikrine çevirdiğini savunur. Bu ayrım, sonraki örneklerin neden aynı başlık altında toplandığını gösteren ilk ipucudur.

Bir yöneticiyi yalnız 'bir kişi' diye tanımlayıp bildiği, seçtiği ve yapabildiği her şeyi silmek açıklama gücünü azaltır. İnsan yüzü eklenince tartışmanın bedeli de görünür olur; kavram yalnız kitap sayfasında kalmaz.

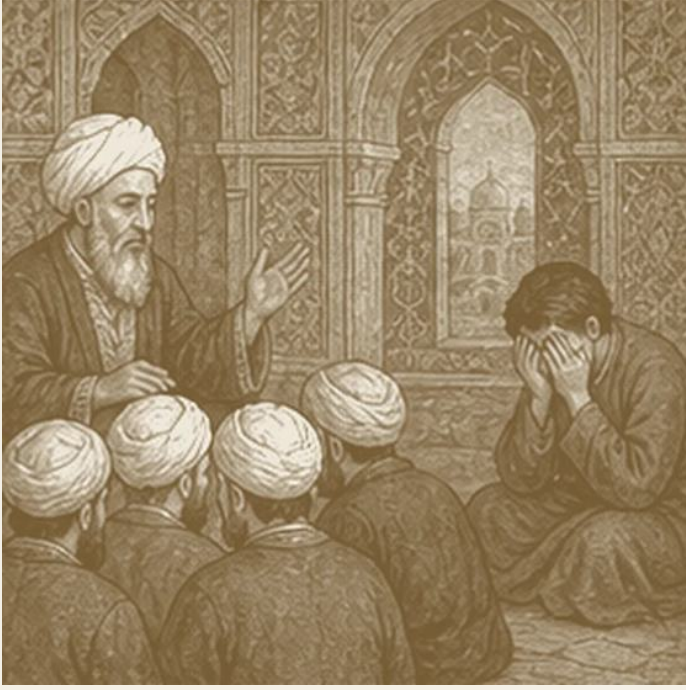
İnsan dilindeki sıfatları Tanrı'ya taşımak benzetme ve çokluk sorunları doğurur. İtirazın hedefi çoğu zaman ana soru değil, o soruya verilen cevabın gereğinden fazla genişletilmesidir.

Bir kavramı saflaştırırken onu bütün anlamlı özelliklerinden boşaltıp boşaltmadığımızı sormak gerekir. Dijital araçlar sahneyi değiştirmiş olsa da güven, korku, itibar ve güç arayışı yeni biçimler altında sürer.

ÜÇÜNCÜ KISIM · BİLGİ

09. DURAK

Tanrı tek tek olayları bilir mi?

Filozofların Tanrı'nın değişen ayrıntıları yalnız tümel biçimde bildiği yorumuna karşı, tekil olay bilgisini savunur. Bu başlangıç, bölümün sonunda varılacak hükmü değil, o hükmün hangi yoldan sınanacağını verir.

Öğretmen yalnız 'öğrenciler genelde zorlanır' biliyor ama Ayşe'nin bugün neden ağladığını bilmiyorsa bilgisi eksik görünür. Büyük sözcüklerin gerisindeki basit hareket görüldüğünde, bölümün iddiası hem daha anlaşılır hem de daha tartışılabilir olur.

İbn Sînâ Tanrı'nın tekileri hiç bilmediğini değil, zamana bağlı insan tarzından farklı bildiğini söyler. İtirazın hedefi çoğu zaman ana soru değil, o soruya verilen cevabın gereğinden fazla genişletilmesidir.

Karşı görüşü eleştirirken onun en zayıf karikatürünü değil kendi kavramlarıyla en güçlü halini kurmak gerekir. Geçmişteki örneği bugüne kopyalamak yerine, örneğin açtığı soruyu yeni araçlar içinde yeniden sınamak gerekir.

OKUMA EŞİĞİ 2 / 3

Ayrıntılardan büyük resme

GERİDE KALAN DÖRT DURAK

- Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?
- Birlik ve çokluk bilmecesi
- Sıfatlar özden ayrı mı?
- Tanrı tek tek olayları bilir mi?

SIRADAKİ DÖRT DURAK

- Göğün canlılığı ve amaçları
- Ateş pamuğu zorunlu olarak mı yakar?
- Mucizeye mantıksal yer açmak
- Doğa araştırması neden yine mümkündür?

Bağlantı sorusu: “Tanrı yaratıcı mı, yalnız zorunlu kaynak mı?” ile “Tanrı tek tek olayları bilir mi?” arasında hangi düşünce yolu kuruluyor? Bir sonraki durak olan “Göğün canlılığı ve amaçları” bu yolu nasıl değiştirebilir?

ÜÇÜNCÜ KISIM · GÖKLER

10. DURAK

Göğün canlılığı ve amaçları

Göksel kürelerin ruhu, amacı ve Tanrı'ya benzemek için döndüğü gibi öğretilerin kanıtlanmış olmadığını savunur. Bu ayrım, sonraki örneklerin neden aynı başlık altında toplandığını gösteren ilk ipucudur.

Yıldızın düzenli hareketinden onun arzu sahibi olduğu sonucu çıkarmak, saatin dönmesinden saatin zamanı sevdiğini çıkarmaya benzer. Bu sahne, yazarın soyut düşüncüyü neden sonuçları hissedilebilen gerçek bir ana bağladığını açıklar.

Dönemin astronomisi farklı kavramlarla çalışıyordu; bugünkü mekanik bilgiyi geçmişe kolay üstünlük gösterisi olarak taşımamak gerekir. Betimleme ile onay aynı şey değildir: Bir düzenin nasıl çalıştığını anlatmak onun doğru olduğunu söylemez.

Düzenli davranış gördüğümüzde bilinçli amaç ile fiziksel mekanizma seçeneklerini ayırmak gerekir. Bir iddia fazla rahatlatıcı geliyorsa onu yanlışlayabilecek sahneyi düşünmek, fikri daha sağlam kullanmayı sağlar.

Ateş pamuğu zorunlu olarak mı yakar?

En ünlü tartışmada gözlenen ardışıklığın iki olay arasında mantıksal zorunluluk kanıtlamadığını söyler. Yazarın itirazı kişilere değil, kişilerin davranışını anlaşılır kılan yerleşmiş açıklama biçiminedir.

Pamuk ateşe değince yanar; gördüğümüz şey birlikte oluş, ateşin tek başına yaratıcı güç taşıdığına dair çıplak zorunluluk değildir. Olayı yaşayan kişi bütün düzeni görmese bile düzen onun seçeneklerini sessizce daraltır ya da genişletir.

Gazâlî düzeni ve araştırmayı reddetmez; Tanrı'nın olayları istikrarlı âdet içinde yaratabileceğini söyler. Bu sınırı korumak fikri zayıflatmaz; onu her kapıyı açan sahte bir anahtar olmaktan kurtarır.

Birlikte değişen iki olayda gizli nedenleri ve düzenin bozulabilir olup olmadığını araştırmak gerekir. Aynı ilişkiyi sıradan bir nesnenin üretiminde, kullanımında ve atığa dönüşmesinde izlemek şaşırtıcı bağlantılar açabilir.

Sahnedeki zamanı biraz yavaşlattığımızda, “Ateş pamuğu zorunlu olarak mı yakar?” ile Felsefecilerin Tutarsızlığı kitabının ana sorusu arasındaki bağ belirginleşir. İlk paragraftaki iddia ile örnekteki somut sonuç yan yana durduğunda, tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın neden yetersiz kaldığı görülür. Burada önemli olan ayrıntıları rastgele çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini bulmaktır. Böylece bölüm, ezberlenecek bir cümleden çıkıp yeni bir olay karşısında sınanabilecek düşünme aracına dönüşür.

Mucizeye mantıksal yer açmak

Doğal bağlar mutlak zorunlu değilse olağan düzenin istisnası olan mucize mantıksal çelişki sayılmak zorunda değildir. Bu ayırım, sonraki örneklerin neden aynı başlık altında toplandığını gösteren ilk ipucudur.

Kralın her gün aynı kapıdan girmesi güçlü beklenti yaratır; başka kapıdan girmesi 'kral artık aynı kişi değil' çelişkisi doğurmaz. Sahneyi yavaşlatarak baktığımızda karar sandığımız şeyin öncesinde biriken birçok küçük etki fark edilir.

Mantıksal mümkünlük bir mucizenin tarihsel olarak gerçekleştiğini kanıtlamaz. İnsan niyeti ile kurumsal sonuç aynı yönde olmayabilir; bölümün gerilimi çoğu zaman tam burada doğar.

Olağanüstü iddiada 'mümkün olabilir' ile 'kanıtlandı' arasına açık bir çizgi çekmek gerekir. Geçmişteki örneği bugüne kopyalamak yerine, örneğin açtığı soruyu yeni araçlar içinde yeniden sınamak gerekir.

DÖRDÜNCÜ KISIM · ÂDET

13. DURAK

Doğa araştırması neden yine mümkündür?

Tanrısal irade vurgusuna rağmen düzenli âdetler sayesinde deneyim ve tıp gibi pratik bilgiler çalışabilir. Yazarın temel hamlesi, alışılmış açıklamanın arkasında çalışan görünmez ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Doktor ilacın her seferinde benzer etki göstermesini bekler; bu beklenti mutlak metafizik zorunluluk değil güvenilir düzen bilgisi olabilir. Olayı yaşayan kişi bütün düzeni görmese bile düzen onun seçeneklerini sessizce daraltır ya da genişletir.

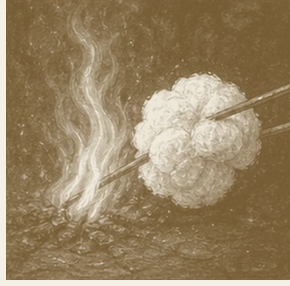
Sürekli müdahale ihtimali bilimsel açıklamayı zayıflatıyor diye eleştirilebilir. Yazarın güçlü tonu, olasılık ve bağlam payını yok etmez; gerçek hayat iki uç arasında birçok ara renk taşır.

Bilimde kesinlik aramak yerine tekrarlanabilirlik, hata payı ve koşullar değişince sonucun değişimini ölçmek gerekir. Karar vermeden önce kısa vadeli kazanç ile uzun vadeli maliyeti ayırmak, bölümün merceğini hayata geçirir.

Örneği tersinden düşündüğümüzde, “Doğa araştırması neden yine mümkündür?” ile Felsefecilerin Tutarsızlığı kitabının ana sorusu arasındaki bağ belirginleşir. İlk paragraftaki iddia ile örnekteki somut sonuç yan yana durduğunda, tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın neden yetersiz kaldığı görülür. Burada önemli olan ayrıntıları rastgele çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini bulmaktır. Böylece bölüm, ezberlenecek bir cümleden çıkıp yeni bir olay karşısında sınanabilecek düşünme aracına dönüşür.

OKUMA EŞİĞİ 3 / 3

Son sorulara yaklaşıırken

GERİDE KALAN DÖRT DURAK

- Göğün canlılığı ve amaçları
- Ateş pamuğu zorunlu olarak mı yakar?
- Mucizeye mantıksal yer açmak
- Doğa araştırması neden yine mümkündür?

SIRADAKİ DÖRT DURAK

- Ruh bedenden ayrı kalabilir mi?
- Bedensel diriliş tartışması
- Üç ağır hüküm
- İbn Rüşd'ün karşı cevabı

Bağlantı sorusu: “Göğün canlılığı ve amaçları” ile “Doğa araştırması neden yine mümkündür?” arasında hangi düşünce yolu kuruluyor? Bir sonraki durak olan “Ruh bedenden ayrı kalabilir mi?” bu yolu nasıl değiştirebilir?

BEŞİNCİ KISIM · İNSAN

14. DURAK

Ruh bedenden ayrı kalabilir mi?

İnsan ruhunun bağımsızlığı konusunda filozofların bazı akıl yürütmelerini tartışır ve kesin kanıt çıtasını yeniden uygular. Kavramın değeri, her şeyi açıklamasında değil, daha önce birbirinden kopuk görünen ayrıntıları bağlamasındadır.

Kişi bedenini unutup düşünmeye devam ettiği için ruhun maddeden ayrı olduğu sonucu hemen çıkmayabilir. Aynı sahneye başka bir kişinin gözünden bakmak, açıklamanın sakladığı güç ve maliyet farkını ortaya çıkarabilir.

Gazâlî ruh fikrini reddetmez; rakibin ispat biçimini yetersiz bulur. İtirazın hedefi çoğu zaman ana soru değil, o soruya verilen cevabın gereğinden fazla genişletilmesidir.

Kendi inandığımız sonuca giden zayıf kanıtı da karşıt görüşün zayıf kanıtı kadar eleştirmek düşünsel dürüstlüktür. Kavramı önce kendi davranışımızdaki küçük örnekte aramak, onu başkalarına yöneltilen kolay suçlamadan kurtarır.

Bedensel diriliş tartışması

Filozofların ahireti yalnız ruhsal haz ve acı olarak yorumlamasına karşı bedensel dirilişin imkânını savunur. Yazar böylece tekil olayı daha geniş bir düzenin işareti olarak okumayı önerir.

Dağılan bir bedenin yeniden kurulmasını gündelik üretim kurallarıyla imkânsız saymak, yaratma iddiasının baştan reddedilmesine dayanır. Örneğin gücü süslü olmasından değil, kavramın hangi adımda gerçeğe dokunduğunu göstermesinden gelir.

İmkân savunusu olayın nasıl olacağını bilimsel biçimde açıklamaz; konu vahiy yorumu alanında kalır. Benzetme akılda kalıcıdır fakat dünyanın tamamı değildir; nerede bittiğini bilmek dürüst okumanın parçasıdır.

Bir metindeki simgesel ve gerçek anlam tartışmasında dil, gelenek ve iddianın türünü ayrı düşünmek gerekir. Bugünkü karşılığı bulmanın en sade yolu, 'başka türlü olsaydı ne değiştirdi?' sorusunu gerçek bir olaya uygulamaktır.

Bu bağlantıyı bir adım daha izlediğimizde, "Bedensel diriliş tartışması" ile Felsefecilerin Tutarsızlığı kitabının ana sorusu arasındaki bağ belirginleşir. İlk paragraftaki iddia ile örnekteki somut sonuç yan yana durduğunda, tek bir kişiyi suçlamanın ya da tek bir kurala sığınmanın neden yetersiz kaldığı görülür. Burada önemli olan ayrıntıları rastgele çoğaltmak değil, hangi ayrıntının sonucu gerçekten değiştirdiğini bulmaktır. Böylece bölüm, ezberlenecek bir cümleden çıkıp yeni bir olay karşısında sınanabilecek düşünme aracına dönüşür.

Üç ağır hüküm

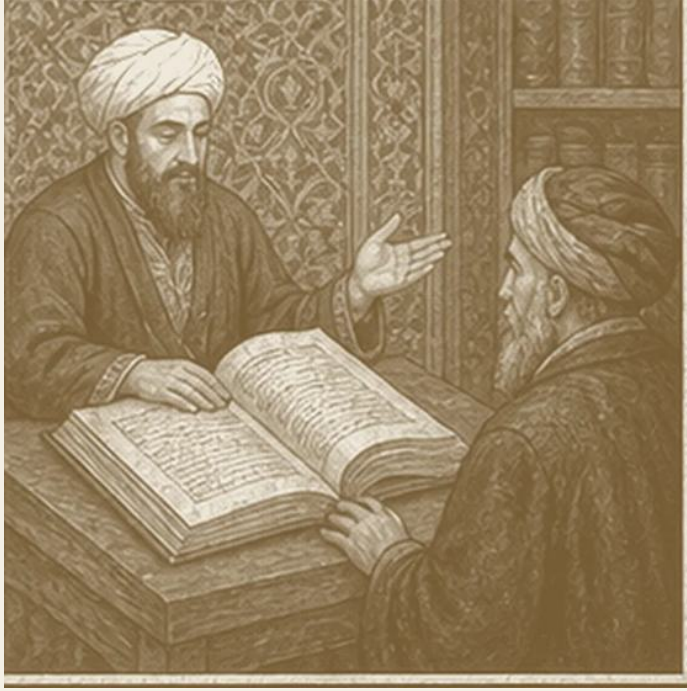

Gazâlî dünyanın ezeliliği, Tanrı'nın tekilleri bilmemesi ve bedensel dirilişin reddi diye yorumladığı üç görüşü dini inanç sınırının dışında sayar. İlk bakışta küçük görünen bu değişiklik, olayın nedenini ve sorumluluğunu başka bir yerde aramamızı sağlar. Yirmi tartışmanın hepsini aynı düzeyde mahkûm etmez; üçüne çok daha ağır hüküm verir. Örneği akılda tutmak, kavramın kuru adını ezberlemekten daha değerlidir; çünkü neden ile sonucu yan yana gösterir.

Bu hükümler tarih boyunca özgür düşünce ve dini otorite tartışmalarında ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bu eleştiri kitabı reddetmek değil, güçlü tarafıyla aşırı iddiası arasına görünür bir çizgi çekmektir.

Bir düşünce tarihini anlatırken argümanın mantıksal gücüyle insanlara uygulanan dini-siyasi hükmü birbirine karıştırmamak gerekir. Bugün aynı ilişkiyi ararken önce görünen sonucu değil, sonucu normalleştiren kuralı ve teşviki bulmak gerekir.

İbn Rüşd'ün karşı cevabı

İbn Rüşd Tutarsızlığın Tutarsızlığı ile filozofları savunup Gazâlî'nin nedensellik ve yorum anlayışına karşı çıktı. Bu çerçeve doğru kurulduğunda kitabın en çetin iddiası bile gündelik bir soruya dönüşür.

Bir kuşak sonra aynı mahkeme yeniden kuruldu; bu kez Gazâlî'nin soruları sanık sandalyesine oturdu. Gündelik ayrıntı tam da bu nedenle önemlidir: soyut düşüncenin insana ve zamana değdiği yeri açık eder.

Tartışmayı 'Gazâlî felsefeyi bitirdi' cümlesine indirgemek sonraki İslam felsefesi ve bilimini görünmez kılar. Kavram bazı olaylarda merkezde, bazılarında yalnız küçük bir etkidir; ölçüyü bağlam belirler.

Büyük kırılmaları tek kahraman veya tek suçlu yerine kurumlar, eğitim ağları ve sonraki cevaplarla birlikte okumak gerekir. Bölümün bugüne bıraktığı görev, tek bir doğru cevap ezberlemek değil, yanlış kurulmuş soruyu fark etmektir.

SON DURAKLAR · SINIR

18. DURAK

Kitabın kolay yanlış anlaşılacağı yer

Eser akıl yürütmeyi ve bütün felsefeyi yasaklayan bir kitap değildir. Gazâlî rakiplerini mantıkla tartışır ve özellikle metafiziğin kesin kanıt iddiasını sınar.

Bir matematik sonucunu kabul etmek Gazâlî'ye göre din dışına çıkmak değildir; sorun, matematiğin kesinliğinin aynı yazarın kanıtsız metafizik görüşlerine ödünç verilmesidir.

Felsefecilerin Tutarsızlığı için doğru okuma, güçlü cümleyi tek başına taşımak yerine onu destekleyen örneği ve sınırını da birlikte hatırlamaktır.

SON DURAKLAR · TARTIŞMA**19. DURAK****Kitap hakkında süren tartışma**

Kitap İslam düşüncesinin en etkili polemiklerinden oldu; İbn Rüşd'ün kapsamlı cevabını doğurdu ve nedensellik tartışması Hume'a kadar uzanan karşılaştırmalara konu edildi.

Bazı yorumcular Gazâlî'nin İbn Sînâ'yı yer yer basitleştirdiğini, vesileciliğin doğa açıklamasını zorlaştırdığını ve ağır dini hükümlerinin düşünsel çoğulculuğa zarar verdiğini savunur.

Bir esere yöneltilen ciddi itiraz, onu otomatik olarak değersizleştirmez. Felsefecilerin Tutarsızlığı bugün hâlâ okunuyorsa bunun nedeni yalnız verdiği cevaplar değil, itirazların bile çevresinde dönmeye devam ettiği güçlü sorulardır.

SON DURAKLAR · BUGÜN

20. DURAK

Bugüne taşınan üç soru

Kesin dediğim iddia gerçekten zorunlu mu? Otoritenin adı kanıtın yerini mi alıyor? Mantıksal imkân ile gerçekleşme kanıtını ayırıyor muyum?

Çok emin olduğunuz bir görüş seçin; sonucunu, dayandığı iki öncülü ve bu öncüllerden biri yanlışsa ne olacağını dört satırda yazın.

Felsefecilerin Tutarsızlığı bu soruların hemen cevaplanmasını beklemez. İyi kitap bazen yeni bir bilgi vermekten önce, doğal sandığımız bir duruma başka gözle bakmayı öğretir.

SON DURAKLAR · ÖZ**21. DURAK****Bir cümlede kitabın özü**

Gazâlî'nin temel hamlesi felsefeyi susturmak değil, metafiziğin kesinlik iddiasını kendi mantık ölçüsüyle sorgulamak ve kanıt, olasılık ile inanç arasındaki sınırı yeniden çizmektir.

Akılda tutulacak son görüntü, lacivert ve altın bir medrese avlusunda karşılıklı duran iki açık kitap, aralarında yanan pamuk parçası ve göğe uzanan sonsuz yıldız halkalarının dengeli bir tartışma terazisine dönüştüğü sahnedir. Bu görüntü ayrıntıların yerini tutmaz; ana soruya geri dönmek için bir işaret levhasıdır.

Felsefecilerin Tutarsızlığı adlı özgün eseri okumak, burada sadeleştirilen yolun ritmini, kanıtlarını ve yazarın kendi sesini görmenin tek yoludur. Bu rehber kapıyı kapatmak için değil, ardındaki odanın neden ilginç olduğunu göstermek için hazırlandı.

KAYNAKLAR VE KAPSAM

Neye dayandık, nerede durduk?

[1] Stanford Encyclopedia of Philosophy - al-Ghazali

[2] Oxford Handbook - al-Ghazali's Incoherence

TELİF VE SORUMLULUK NOTU

Bu çalışma eğitim ve araştırma amacıyla hazırlanmış özgün bir özet ve yorum rehberidir. Kitabın cümlelerini yeniden üretmez ve özgün eserin yerini tutmaz. Sağlık ve psikoloji başlıkları genel bilgi verir; tanı, tedavi veya kişiye özel profesyonel öneri değildir.

SON CÜMLE

Felsefecilerin Tutarsızlığı adlı özgün eseri okumak, burada sadeleştirilen yolun ritmini, kanıtlarını ve yazarın kendi sesini görmenin tek yoludur. Bu rehber kapıyı kapatmak için değil, ardındaki odanın neden ilginç olduğunu göstermek için hazırlandı.